

Benda Kálmán

RIMAY JÁNOS LEVELE ILLÉSHÁZY ISTVÁNHOZ

Ipolyi Arnold (*Rimay János államiratai és levelezése*. Budapest 1887), majd az ő nyomán Eckhardt Sándor (*Rimay János összes művei*. Budapest 1953) a költő több levelét közölte Illésházy Istvánnak a Batthyány család levéltárában őrzött iratai közül. Ezek az Illésházyhoz szülő levelek zömükben Bocskai István nevében íródtak, de van köztük magánlevél is. Mind Ipolyinak, mind Eckhardtnek a figyelmét elkerülte azonban Rimaynak Illésházyhoz írt 1606. szeptember 7-i levele, mely pedig tartalmánál fogva is rendkívül érdekes. A fejedelem betegsé- gével foglalkozik, és értékesen egészíti ki mindazt, amit ugyanezen a napon Bocskainak Illésházyhoz írt leveléből tudunk. (Történelmi Tár 1878. 324–27. l.) Adatai, Bocskai személyén túlmenőleg, általános művelődés- és orvostörténeti szempontból is fontosak, különösen amit a beteghez hívott javasasszonyról és a működésébe vetett bizalomról mond. A levélíró személyét nézve pedig elsősorban Justus Lipsius művének megküldésére vonatkozó kérése jellemző.

A levél, melynek szövegét az alábbiakban közlöm, a következő jelzet alatt található: Magyar Országos Levéltár. Batthyány család hercegi levéltára. Az Illésházy család iratai. P-1341, Lad. 1. Fasc. 19. A végig sajátkezű levél elég rongált állapotban van: a hajtásnál kitört, s ahol Rimay a pennát erősebben megnyomta, ott a papír utólag kilukadt. Az olvasást még megnehe- zíti, hogy az elmállott papirosan erősen átút a másik oldal írása.

A levelet betűhíven közlöm, a szokványos rövidítéseket azonban minden jelzés nélkül feloldottam, az amúgy sem igen látható központosítást pedig az értelemnek megfelelően alkal- maztam. A hiányzó részekből, amit tudtam, pótoltam és szögletes zárójelbe raktam; a hiányt egyébként szögletes zárójelben három vízszintes vonallal jeleztem.

[Címzés a levél külzetén:] Spectabilj et Magnifico domino, domino Stephano de Illieshaza, Regni Hungariae inferioris gubernatori, Sereniss[im]i Hungariae Transylvaniaeque Princip[is] etc. intimo Consiliario et Comitatum Trinchiniensis et Liptoviensis Comiti etc., Domino et patrono suo confidentissimo.

Spectabilis et Magnifice domine ac patrone mihi confidentissime. Post seruf[iti]or]um meorum paratissimorum devinctissimam [mei] commendationem.

Az Vr Istentől Nagisagodnak kiwansaga szerint valo egészseges életet es sok bodogh szerencheketis kiwanok. Nem [lehe]te egieb az dologhba, hanem az Vrunck eő felséghe beteges állapa[tianak — — —] kw[il] [— — —] es circumstantiay kételen megh fogattaták Cancellarius Vramot,¹ ma harmad napia vetteték őrizet alá. Az [— — —] jczó tartomannyából walo Asszony allattal tsak tegnap dél wtán 5 [— — —] ora között iutának be, kiuel ő Felségét ez estue iuttattam szemben s-annyt efficialt mingiart, hagi ez elöt keét heetint valo álmána[ ] is m]ind többet niu- godot s-alut ez elmutt eczaka ő felséghe. Mely aalma es Niugodalma wtan ighen recreatatot, vgi annira, hagi [nemts]jak tenuiter, de vgian solide minden taghiayba nagi viul[aa]st ér[je]z ő felséghe. Azt mongia az Asszony, hagi ha ez elöt őtt [hétte] hozhatták volna ötet ide, Most mint a Madaar, oillian egesseges volna, de mind azon állall az doctorokis ne szwnnienek megh, az giomrara visellienek gondot, s-enis az dagadas ellen az en tudom[ani]om szerint gondot viselek ő felségére, ugi mond. A hol e[ ] elöt megh induit vala az lában valo foliaas és az wtan meghrekedet vala, Most meghinten manáál, es az maas labannis tetzenek immar valami liuida puncturák, kik felöl az Aszoni [azt] mongia, hogy azok aperialtatnak, s-beu foliast botsatna[k] magokbool, somma szerint nagi bizodalma vagon az Aszonnak, hagi ő felségéet restitualhattya s-épségre hozhattya. A mint irom Nagisagodnak, eddig ezt efficialta, hagi immar alhatik ő felsége, de ma kezdi es szombat² dérék képpen oruoslany; azt mongia penighlen, hagi az ő

¹ Kátai Mihály, akit a fejedelem megmérgezésével gyanúsítottak (L. Bocskai ugyanezen a napon: Illésházyhoz írt levelének utóiratát: Történelmi Tár 1878. 326.)

² 1606. szeptember 9.-én

oruoossaga sem kenéés, sem ital adas nem leszen, hanem chak oluasás³ es valamý fúueknek applicalása.

Ezekről azert iro[k] Nagisagod[nak], hogi érthesse az Aszoniállatnak ide valo iowetelet, vrun[k felő] walo iteleteth es remensegetis giogiulasa felő, kine[k i]őwendőben valo effectussayrolis bizoniassa [teszem] Nagi[sagod]ot.

Elwegezte wala [ő felsége, hogy engem]et fel botsasson Nagiasagodhoz, de illien [va]ltozas tört[énvén] Cancellarius Vramon, s-őregbeduen az Niauoliays ez n[apo]k[ban] ő felségén, el halaszta fel botsatasomot, hanem [Niari]⁴ Vramot botsátá fel Nagisagodhoz. Mi minniaian [itt] az Nagisagod dexteritassaban, sollicitudoiaban es oko[ssag]jaban helylyeztettuk Isten vtan fő remensegunketh, Eő [zent] felsege algya meg az Nagisagod munkaiat, hogi Nagisagod altal minden turbooktol es fremitussoktól meg szaba[dulhasson] patriank, reuiuiscalhasson szabad állapatra s-az [Iste]n Neuenek fel magasztalására. A mint e]z e]őt valo irasomban, kérem ebbenis Nagiasagodat, Nagiasagod az Iustus Lipsius Epistolainak ad Belgas irattaknak⁵ tegie s[zer]jit s-kwlgye az en szolgálatomert megh ennekem. Az Vr [Is]ten sokaig ioo egessegbe eltesse Nagisagodat. Irtam C[as]san, 7. Septembris 1606.

Nagisagod szolgaya

Rimay Janos etc.

Hetyéssy István

ADALÉKOK ÉS DOKUMENTUMOK BERZSENYI DÁNIEL ÉLETRAJÁHOZ

Berzsenyi családjának eredete

Vargha Balázs kitűnő monográfiájában arról ír, hogy Berzsenyi Dániel valamelyik irat szerint „a Nádasdyak atyafiságával dicsekedett” volna. Ezt Vargha valószínűleg tévesen olvashatta. Ugyanis Berzsenyi őse, Beorseony Mihály 1610-ben *familiáris* volt a kiskorú Nádasdy Lászlónak, sőt még ennek atyját is hűségesen kiszolgáltá, ezért jutalmul 1610-ben özv. Nádasdy Kristófné (Chóron Margit) 200 Forint értékben inscriptioba adott neki Kys Pirith prediális községben (Veszprém m.) abból a birtokból, melyet még ezen Margit asszonynak a nagyatya, devecseri Chóron András szerzett magának.¹ Minthogy pedig Nádasdy Lászlónak Zrínyi Zsuzsanna volt a neje, ezért joggal hivatkozhatott e két családdal fennállott kötelekére a „*familiaris*”, mely szóról ma már tudjuk, hogy nem jelentett együttal atyafiságot is.

Az említett Berzsenyi Mihálynak *répceszemerei* Szemerei Magdolna volt a neje, kitől már 1610-ben Gáspár, Tamás, Mihály, Zsuzsanna, Mária nevű gyermekei éltek. Ez a körülmény világosan bizonyítja, hogy miként kerültek a török által állandóan rettegésben tartott Kemenes vidékéről (Várpalota, Veszprém eleste után) a Répce mellékre: Répceszemerére, Nemesládonyba és Bükre, mert ez a vidék — ellentétben a Rábaközze — a Nádasdyak védelme alatt a török portyázásoktól mentes maradt.

Ezen a vidéken, így a Vas megyei Urai Újfalú községben² valamint Mesterházán³ a költő maga is gyakorta megfordult. Sőt, mint alább látni fogjuk, minden valószínűség szerint az e vidéken fekvő Bükre kell tennünk a költő iskoláztatásának kezdetét is.

Berzsenyi iskoláztatásainak kezdetei Bük községben

Tudjuk, hogy a költő anyja beteges teremtés volt, talán gutaütés érte (1794-ben már meg is halt), és ezért is kényszerült költőnk édesatyja a Niklán levő birtokát is zálogba adni, mert elég gondot okozott neki a hetyei jószágá is, minthogy Hetyén prókatori paciensei sem

¹ Értsd: ráolvasás

² Nyáry Pál nevét Bocskainak már idézett leveléből tudtuk pótolni (I. h. 326.)

³ Justus Lipsius: *Epistolarum selectarum centuria* . . . ad Belgas. Antverpiae 1605. — Rimay és Justus Lipsius kapcsolatára l. VARGHA ANNA: Justus Lipsius és a magyar szellemi élet. Bp. 1942. főleg 46—50.

⁴ Vasvári káptalan hiteles helyi protocol. 1610. év Nr. 109.

⁵ A Vas megyei Urai-Ujfalú községben dukai Takács Sára utáni örökségének pénzkézeltője, mesterházi Nagy József élt, a költő anyagi érdekei miatt ott gyakran megfordult, hogy tőle a kamatokat idejében kézhez vehesse (l. a Berzsenyi peré felsége rokonaival c. fejezetet). E községben találkozott Döbrentey Gábor atyjával, mint azt költőnk hozzá írott leveléből is tudjuk.

⁶ Mesterházán gyakran felkereste nagyhalásnyi Barcza Sámuel, aki ugyan 1808-ban elhunyt, de özege, Káldy Júlia megindító gyengédséggel fogadta és magasztalta verseit. Mesterházán (Sopron m.) ma is megvan a „lassan cseregdedő csermely” (*A csermelyhez*), amely melletti ligetben (Suskos volt a neve) andalogva figyelték a csillagokat egész hajnalhasadásig. A ligetet azóta kiirtották és csak kb. egy holdnyi gyümölcsös van meg belőle, a többi részén pedig szépen kultivált modern kertészlet, de e sorok írója még látta a liget régi fának jó részét. Ide szólhatott a *Vigasztalás*, amikor Káldy Júlia 1808-ban „árva szívű kedves felét hant alá zárta.” Káldy Júlia fia, Barcza Károly (szül. 1790-ben) 1828-ban már Halimbán élt házasságban a költő egyetlen leányával, Lidiával. (Ez utóbbi adat Balogh Ferenc nagygeresi ev. lelkész szíves közlése alapján.)